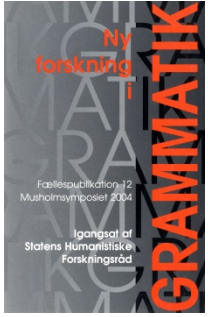

Ny Forskning i Grammatik

Titel:	Et studie i sammenhængen mellem benævnelsesstrategi, leksikaliseringsmønster og syntaktiseringsmekanisme i dansk	
Forfatter:	Per Durst-Andersen	
Kilde:	K. Boye, L. Heltoft, A. Jensen, E. Skaftø Jensen, R. Therkelsen (red.). <i>Ny Forskning i Grammatik</i> 12, 2005, s. 79-98	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive	

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kultur, RUC/Institut for Sprog og Kommunikation, SDU 2005

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Et studie i sammenhængen mellem benævnelsesstrategi, leksikaliseringsmønstre og syntaktiseringsmekanisme i dansk

Per Durst-Andersen, CBS

1. Indledning

I en række arbejder har Dan Slobin (fx Slobin 1997) beskæftiget sig konkret med forskellige sprogs behandling af såkaldte bevægelsesverber ud fra Len Talmys typologi (Talmy 2000). Slobin klassificerer russisk, engelsk og svensk som sprog med adverbial prægning (*satellite-framed languages*), hvor bevægelsesmåden, *manner*, udtrykkes af verbet, og retningen, *path*, udtrykkes af præpositioner som fx i eng. *run into*. Fransk, spansk og italiensk klassificeres derimod som sprog med verbal prægning (*verb-framed languages*), hvor retningen er indeholdt i selve verbet, fx fr. *entrer*, *monter* og *descendre*, medens bevægelsesmåden i nogle af sprogene kan specificeres fakultativt, fx fr. *entrer courant*. Den udelades dog ofte, da det fremgår klart af konteksten hvilken bevægelsesform der er tale om (fx hvis en fugl "går ind i buret"). Selv om klassifikationen er interessant og tilsyneladende også kan bruges tekstuel (jf. Berman & Slobin 1994), virker det generende at sprog som russisk, engelsk og dansk/svensk der er så indbyrdes forskellige, er at finde i samme klasse. Forskellene mellem sprogene findes ikke kun inden for bevægelsesverber, men også inden for positionsverber og placeringsverber som jo på en eller anden måde må siges at indgå i en og samme gruppe. Der kunne kort sagt være sammenhænge som ingen tidligere havde set eller ikke tidligere havde indset betydningen af. Jeg fortsætter med andre ord i det interessante spor som Michael Herslund har lagt, hvor der er tale om en mere holistisk typologi (se fx Herslund 2000, Herslund & Baron 2003 og Baron & Herslund 2005), men hvor jeg prøver at gå

et skridt endnu længere tilbage, dvs. tilbage til positionsverberne og deres eventuelle rolle i leksikalisering.

1.1. *Detaljeret verbaltypologi*

Verber der udtrykker position eller bevægelse, indgår selv i større klasser, og man må derfor have en typologi der nøje fastlægger kriterierne for at indlemme eller udelukke bestemte verber. Jeg tager mit udgangspunkt i min egen verbaltypologi der har vist sig i stand til at redegøre for forskelle mellem fx engelsk og russisk aspekt (se Durst-Andersen 2000 og 1992), engelsk og russisk syntaks (se Durst-Andersen 2002b), og aktive, ergative og akkusative sprog i deres forskellige variationer (se Durst-Andersen 2002a og 2003). Ligesom substantiver deler sig i køn, fx maskulinum, femininum og neutrum, deler verber sig også i køn, kaldet **verbalt køn** eller **verbets genus**, dvs. i tilstande, aktiviteter og handlinger. Disse tre verbale genera, tilstand, aktivitet og handling, danner tilsammen en grammatisk kategori. Når verbets genus som regel ignoreres, skyldes det at sprog ikke markerer køn direkte, fx som fleksivkategorier. Denne oversete grammatiske kategori er den eneste universelle sproglige kategori jeg kender. Den er universel fordi alle sprog må referere til situationer, og da verber nævner situationer, må sprog nødvendigvis indrette sig efter de typer der findes. Her finder vi først **tilstande** og **aktiviteter** der begge er simple situationer, der kan fanges i ét billede: en tilstand vil svare til et stabilt billede, og en aktivitet vil svare til et ustabilt billede. Derudover er der komplekse situationer der er sammensat af de to simple situationer vi lige har nævnt: en **begivenhed** er en tilstand der er forårsaget af en aktivitet, og en **proces** er en aktivitet der har en tilstand som sit formål. Begge begreber nævner en aktivitet og en tilstand, og de adskiller sig kun fra hinanden ved den relation der er mellem disse to. I forbindelse med en begivenhed taler vi om kausation og i forbindelse med en proces taler vi om finalitet. Med andre ord skelner mennesket kognitivt set mellem fire typer af situationer, men det interessante er, at dette ikke fremgår klart og entydigt på sprogets leksikalsk-grammatiske plan. Alle sprog har **tilstandsverber** såsom *stå* og *ligge* og **aktivitetsverber** såsom *arbejde* og *hoppe*, men sprog har ikke bare procesverber og begivenhedsverber. De slås som oftest sammen i **handlingsverber** eller **komplekse verber** såsom *stille*, *lægge*, *udarbejde* og *hoppe af*, der alle nævner en kompleks situation (dvs. Aktivitet TEL Tilstand, hvor "telicitet" bruges som overbegreb for såvel kausation som

finalitet). Disse sprog må så bruge forskellige aspektuelle former eller forskellige syntaktiske konstruktioner til at referere til en proces (fx *De er ved at udarbejde en ny plan*) og til en begivenhed (fx *De udarbejdede en ny plan*). Forskellige sprog gebærder sig forskelligt på dette felt.

I modsætning til fx dansk, engelsk, fransk, italiensk, spansk og tysk hører russisk til de sprog der kan siges at have proces- og begivenhedsverber idet alle komplekse verber i russisk har to verbalstammer, dvs. alle komplekse verber har en perfektiv stamme og en imperfektiv stamme der tilsammen giver et handlingsverbum, fx pf //rasskaza// - 'fortælle' og ipf //rasskazivaj// - 'fortælle'. Dette betyder med andre ord at russisk her har en perfektiv og imperfektiv infinitiv, en perfektiv og imperfektiv præsensform, en perfektiv og imperfektiv præteritumsform, og en perfektiv og imperfektiv imperativsform. De finite former af den perfektive stamme og den imperfektive stamme benævner henholdsvis begivenheden og processen – handlingen som sådan kan russisk ikke benævne, da den ikke findes ude i virkeligheden. Her findes kun processer og begivenheder. Handlingen som sådan er et konstrukt, et overbegreb, der på den ene side samler processer og begivenheder, og på den anden side manifesterer sig som enten en proces eller en begivenhed. Vi kan sammenligne det med overbegrebet <menneske> der ligeledes er et konstrukt man aldrig møder rent perceptuelt – man støder kun på dets manifestationer, nemlig "mænd" og "kvinder".

Der løber imidlertid en typologi på tværs af de tre ovennævnte verbalklasser der svarer til tre forskellige køn, idet de alle tre deler sig i lokations-, possessions-, eksperiens- og kvalifikationsbaserede verber. I vor sammenhæng er det udelukkende de lokationsbaserede verber der er relevante, og herunder specielt en helt særlig undergruppe af lokationsbaserede verber, kaldet de positionsbaserede verber, der ligeledes findes i tilstands-, aktivitets- og handlingsvarianter. Derved får vi følgende to undertyper af verber bestående hver især af tre delgrupper, dvs. i alt 6 grupper af verber. Alle disse grupper må uden undtagelse tildeles et navn for at vi kan vide hvad vi egentlig taler om i forbindelse med databehandling og dataanalyse inden for det enkelte sprog og på tværs af sprog (Dette har hidtil været et stort problem i den ellers meget omfangsrige litteratur på området):

A. Lokationsbaserede verber der udgør en åben, produktiv klasse

- Lokationsbaserede tilstandsverber der nævner en tilstand der indeholder en lokation, fx *være, eksistere, opholde sig, bo*, etc. Disse verber kunne også kaldes *existence verbs* på engelsk.
- Lokationsbaserede aktivitetsverber der nævner en aktivitet hvis udførelse kræver at Actor eksisterer på et sted, fx *arbejde, leve, virke, bestyre*, etc. Man kunne kalde disse verber for *movement verbs*.
- Lokationsbaserede handlingsverber der nævner en aktivitet plus en lokationsbaseret tilstand, fx *flytte, overføre, fjerne, komme*, etc. Disse verber kunne med fordel kaldes *locomotion verbs*.

B. Positionsbaseerde verber der udgør en lukket, uproduktiv klasse under A

- Positionsbaseerde tilstandsverber der nævner en tilstand der indeholder en position, fx *stå, ligge, sidde og hænge*. Vi kunne også benævne dem *positionsverber* eller på engelsk: *position verbs*.
- Positionsbaseerde aktivitetsverber der nævner en aktivitet hvis udførelse kræver at nogen befinder sig i en særlig position, fx kan man ikke kravle førend man ligger ned, og man kan heller ikke rulle noget uden at dette noget ligger ned. Det er som regel disse verber der går under betegnelsen *motion verbs* – en term der er udmærket, men man skal bare være opmærksom på at de deler sig i to klare undergrupper alt afhængigt af om det er Actor eller Undergoer der skal være i en særlig position:
 - o *Gå/løbe, klatre, kravle/køre, krybe/flyve, svømme* mv. kræver at Actor er i en særlig position (og i den position optræder Actor i rollen som Undergoer) og kunne benævnes *automotive activity verbs* – de er alle intransitive.
 - o *Føre/jage, bære/bringe/transportere, trille, rulle/trække, slæbe* mv. kræver at Undergoer befinder sig i en særlig position og kunne benævnes *locomotive activity verbs* idet Actor her fungerer som et slags lokomotiv – alle

er transitive. Bemærk her at hvis de udvides med en såkaldt retningsangivelse, fx *trille bolden i mål*, får vi automatisk en lokationsbaseret handling, dvs. udvidelsen af VP med en retningsangivelse skal betragtes som et indeks på en ny tilstand der gør verbet til et *locomotion verb*, dvs. til et handlingsverbum der betegner en flytning fra en lokation til en anden.

- Positionsbaseerede handlingsverber der nævner en aktivitet og en positionsbaseret tilstand, fx *stille, lægge, sætte og hænge*. Vi kunne kalde dem *placement verbs* eller *placeringsverber* hvis vi ikke bryder os om den mere beskrivende term *positionsbaseerede handlingsverber*.

I det følgende vil jeg fokusere mest på B-undertypen da de tre grupper netop viser sig at indgå i et grammatisk system. I russisk, engelsk og dansk finder vi dem også, men pointen er at systemerne adskiller sig fra hinanden – med andre ord ser det ud til at vi er nået ind til den kerne som kan forklare hvorfor det er misvisende at inkludere de ovennævnte sprog i samme type.

1.2. Mulige leksikaliseringmønstre

Når der indgår en positionsbeskrivelse i såvel positionsverber og bevægelsesverber som placeringsverber, kunne man tænke sig at det der repeterer sig selv ved alle disse verber, nemlig positionsbeskrivelsen, må spille en særlig rolle under leksikaliseringsprocessen, og dermed latent indeholde en beskrivelse af mulige leksikaliseringmønstre. En positionsbeskrivelse vil altid bestå af tre elementer (hvis det skal være en beskrivelse af en position) der samtidig udgør tre mulige fokusområder ved leksikalisering:

X's / Y's	MODE OF	EXISTENCE	ON LOCATION
	RUSSISK	ENGELSK	DANSK

Det viser sig nu at det russiske sprog har en særlig interesse i at specificere en genstands eller en persons eksistensmåde, at det engelske sprog udelukkende interesserer sig for den rene eksistens (og altså

helt dropper ideen om position), og at det danske sprog fokuserer på lokationen i sig selv. Lad os prøve at undersøge om dette giver mening når vi gennemgår forskellige data.

2. Positionsverber

Positionsverber er som sagt en underafdeling under lokationsbaserede tilstandsverber og består i princippet af fire verber (fx da. *stå*, *ligge*, *sidde* og *hænge*) der alle beskriver en entitets specifikke eksistensmåde på en lokation (jf. ovenfor). Alle de ovennævnte sprog har denne firdeling. Da alle nødvendigvis implicerer eksistens, skulle de alle i princippet kunne erstattes af et hvilket som helst lokationsbaseret verbum, fx da. *være*. *Stå*-verbet og *ligge*-verbet vil i et sprog altid spille en særlig rolle da de hver især betegner de to eneste rene positionsmåder, dvs. det vertikale og det horisontale – i den forstand er de konverse. *Sidde*-verbet kombinerer det horisontale og det vertikale, og *hænge*-verbet betegner egentlig to situationer: den hvor entiteten er vertikal, men så at sige omvendt grundfæstet i forhold til det umarkerede udgangspunkt (jorden vi står på), eller den hvor entiteten er horisontal i forhold til en grund der i sig selv er vertikal som fx et maleri på væggen.

2.1. Russisk – et STÅ-sprog

Russisk er et sprog med såkaldt positionsfokus (jf. Newman 2002), dvs. russisk foretrækker et positionsverbum fremfor eksistensverbet *byl*. Dette fremgår ikke blot af eksempler såsom (1a) og (1b):

- (1a) ?Naš dom byl na beregu morja.
 '(bogst.) Vores hus var på bredden', og
 (1b) ?On uže dva goda v tjur'me.
 '(bogst.) Han har været to i fængsel nu'

der begge skrider efter et positionsverbum (henh. stå og sidde), men også af en frekvensundersøgelse hvor jeg brugte det velkendte Uppsala-korpus der består af 600 tekster med i alt 1,1 mill. ord. Det viser sig at man møder et russisk positionsverbum for hvert 550 ord. Dette lyder måske ikke af så meget, men til orientering er det 9 gange hyppigere end i engelsk. Betragter man den procentuelle fordeling af de enkelte positionsverber, får man følgende:

<i>Stojat</i> 'stå':	44%
<i>Ležat</i> 'ligge':	21%
<i>Sidet</i> 'sidde':	29%
<i>Viset</i> 'hænge':	6%

Tallene taler deres tydelige sprog: russisk er et STÅ-sprog hvilket vil sige at *stojat* er det naturlige valg for en russer – der skal faktisk være noget der taler imod det vertikale for at vælge noget ikke-vertikalt. At den vertikale tankegang spiller en særlig rolle i det russisk sprog, fremgår også indirekte af associationseksperimenter udført af Karaulov et al. (1994a, 1994b og 1999). Kigger man på den såkaldte omvendte ordbog (jf. Karaulov et al. 1994b) hvor man kan gå fra undersøgelsespersonernes respons tilbage til de enkelte stimuli der affødte responsen, viser det sig at STÅ blev aktiveret af 143 forskellige ord, mens LIGGE blev aktiveret af 88 forskellige ord. Med andre ord svarer dette resultat til hvad man har kendt længe, men har ignoreret i forskningen, nemlig at der er langt flere substantiver i russisk der kræver *stojat* end *ležat*. Og jeg mener netop "kræver" fordi russisk er et positionssprog.

2.2. Dansk: et LIGGE-sprog

Hvor russere således siger at *Huset står på bredden*, siger danskere at *Huset ligger på bredden*. Dette er ikke noget enligstående fænomen: hvor substantiver der betyder 'by, bjerg, forretning, regiment, problem, pris, og temperatur' alle kræver STÅ i russisk, kræver de LIGGE i dansk. At dansk skulle være et LIGGE-sprog fremgår ikke umiddelbart af mine korpusundersøgelser der inkluderede henholdsvis Bysociolingvistik-korpuset på 1,4 mill. ord og VISL-korpuset på 10 mill. ord:

<i>Stå:</i>	33%
<i>Ligge:</i>	29%
<i>Sidde:</i>	32%
<i>Hænge:</i>	6%

Som det fremgår, er *ligge* på en tredjeplads overhalet af både *stå* og *sidde*. Disse tal kan vi jo ikke gøre noget ved, og da de i en eller anden grad modsiger ideen om at det umarkerede også er det mest frekvente, blev jeg nødt til at gå ned i tallene for at se om der ikke kunne findes en plausibel forklaring. Det kunne der. Hvis man betragter *stå*'s subjek-

ter, så er 56% af dem humane, mens 44% er ikke-humane. Dette står i klar modsætning til *ligge*'s subjekter hvor 40% er humane, mens 60% er ikke-humane. Denne optælling viser to ting. For det første handler teksterne primært om mennesker. For det andet er der flere forskellige substantiver der kræver *ligge* end *stå*, og det var jo netop hvad vi havde på fornemmelsen: *ligge* er førstegangsvalet i dansk, og der skal faktisk være noget der taler imod den horisontale tankegang hvis man ikke skal bruge *ligge*. Ser vi på positionsverbernes frekvens, viser det sig at de i de mundtlige tekster er endog endnu mere frekvente i dansk end i russisk: et positionsverbum optræder for hvert 300 ord. Kort sagt er dansk også et sprog med positionsfokus hvor ytringer med *være* kan virke helt ugrammatiske, fx ?*Huset er på hjørnet* og ?*Nøglerne er på bordet*. Her ligner dansk altså russisk, men adskiller sig ved at have *ligge* – og ikke *stojat* 'stå' – som det naturlige førstegangsvalg. Senere vil jeg forsøge at forklare hvordan dansk og russisk så at sige er endt i hver sin ende af positionsverdenen.

2.3. *Engelsk: et VÆRE-sprog*

Skønt engelsk til en vis grad ligner dansk ved at bruge *lie* i forbindelse med nogle ikke-horisontale entiteter, viser mine frekvensundersøgelser at positionsverber optræder 10 gange hyppigere i dansk end i engelsk (Jeg benyttede mig af The British National Corpus på 100 mill. ord, heraf 10% fra mundtlige tekster). Med andre ord ligner engelsk fransk, spansk og italiensk der alle er VÆRE-sprog, dvs. man foretrækker eksistensverbet frem for et specifikt positionsverbum.

2.4. *Den russiske, danske og engelske benævnelsesstrategi*

Når man skal give et navn til en situation hvor vi fx ser et hus på en kystbred, så kan man enten vælge at benævne det billede man ser, eller benævne situationen selv. Hvis man giver navn til et billede, ser man "huset" som figur (dvs. "huset" befinder sig i det centrale syn), mens "kystbredden" ses som grund (dvs. "kystbredden" er i det perifere syn). Det betyder med andre ord at man har figuren som udgangspunkt, og først derefter "placerer" den på grunden. Hvis man tager udgangspunkt i figuren, vil figuren blive betragtet som vertikal (medmindre noget modsiger det) fordi den naturlige position for et menneske er den vertikale – det er netop menneskets oprette stilling (og hvad dertil hører) der adskiller mennesket fra dyrene. Når russere siger at HUSET

STÅR skyldes det altså at “huset” er figur på det billede man ser, og at figuren betragtes som værende i sin naturlige stilling akkurat på samme måde som menneskets egen naturlige stilling er den vertikale. Hvis man derimod forlader billedet og dermed hele tankegangen, og interesserer sig for selve situationen, kommer man uvægerligt til at bryde den op i forskellige bestanddele og beskæftige sig med dens opbygning, dens konstruktion. Der kommer nu fokus på selve grunden, dvs. det konstante element, der fungerer som en slags lokation for “huset”, dvs. det variable element. Selv om jorden er rund, er den grund som opleves af den enkelte, grangivelig horisontal når man befinder sig på den. Når danskere siger HUSET LIGGER, skyldes det altså at dansk tager udgangspunkt i selve grunden, lokationen, der oftest er lig med jorden (eller noget der er parallelt med den) – og da jorden er horisontal, vil alt LIGGE med mindre noget modbeviser det, som fx en genstand der har ben. På denne måde får vi to benævnelsesstrategier der udelukker hinanden indbyrdes:

- Den russiske benævnelsesstrategi: “Fra-figur-til-grund”
- Den danske benævnelsesstrategi: “Fra-grund-til-figur”

Et sprogs benævnelsesstrategi er noget helt grundlæggende der fortæller hvordan sprog konstruerer et udsagn – hvor sprog starter og hvor de ender. Russisk starter med figuren og er således nødt til at markere når den er der (det gøres ved nominativ og akkusativ), og når den ikke er der (det gøres ved genitiv eller ved at have etleddede sætninger, dvs. subjektsløse sætninger). Det betyder også at russisk bruger NØGLEN EKSISTERER HOS MIG i stedet for *Jeg har nøglen* – “nøgle” er figur og “jeg” er grund. Jeg kan ikke komme ind på alle de reflekser denne specielle benævnelsesstrategi har for russisk for så skulle jeg beskrive hele sproget. Jeg kan derimod sige at dansk starter et helt andet sted, nemlig med grunden. Dette kan man selvfølgelig kun gøre hvis man ved at der er en figur, og at man samtidig ignorerer den ved at anlægge et andet perspektiv hvor grunden er i centrum. Denne benævnelsesstrategi har ligeså mange reflekser i dansk, fx kan *der*-sætninger og *have*-konstruktioner udelukkende takke benævnelsesstrategien for at de er der.

Vi får nu en naturlig forklaring på hvorfor russere siger *On stoit na kolenax* ‘(bogst. Han står på sine knæ’), medens danskere siger *Han*

ligger på sine knæ. russere går ud fra figuren, dvs. isolerer manden selv hvor størstedelen af ham er i en opret position; danskere går ud fra grunden, dvs. isolerer jorden fra figuren, og finder således at grunden er horisontal. Det russiske sprog anvender med andre ord en "fra-figur-til-grund" tankegang, mens dansk anvender en "fra-grund-til-figur" tankegang. Disse to benævnelsesstrategier manifesterer sig helt konkret på to forskellige måder når vi ser på tilstandsbeskrivelser. Den russiske benævnelsesstrategi manifesterer sig som en særlig interesse for at specificere subjektets eksistensmåde, dvs. om figuren kan siges at være vertikal, horisontal eller en kombination af dem, i forhold til grunden. Den danske benævnelsesstrategi manifesterer sig som en særlig interesse for lokationen, dvs. for hvordan scenen er sat. Den russiske tankegang er umiddelbar og afspejler hvordan øjet ser en situation. Den danske tankegang er langt mere indirekte og minder mest af alt om en entreprenørs arbejde. Russisk og dansk er begge positionssprog, men årsagen til dette er helt forskellig hvilket altså fremgår af at de har forskellige positionsverber som det naturlige førstegangvalg. Engelsk derimod er ikke et positionssprog fordi det har valgt at fokusere sin opmærksomhed på det der forener alle typer af positioner, nemlig at entiteterne blot eksisterer på et sted.

2.5. Fra benævnelsesstrategi til Peirce og tilbage igen

Det er med andre ord forskellig benævnelsesstrategi der er årsagen til at russisk har et leksikaliseringmønster der specificerer MODE of existence, og dansk har et leksikaliseringmønster der specificerer LOCATION (jf. ovenfor). Betragter vi nu engelsk og dets leksikaliseringmønster der specificerer selve EXISTENCE, må vi spørge os selv hvilken benævnelsesstrategi det kommer af. At der findes tre leksikaliseringmønstre (og der er ikke mulighed for flere), får én til at tænke på Peirce's treenighedstankegang med førstehed, andethed og tredjehed. Da førstehed er det umiddelbare, passer det fint på den russiske benævnelsesstrategi hvor figuren er udgangspunktet. Da andethed præsupponerer førstehed, altså figuren, men ellers anlægger et andet perspektiv (og der er ikke andre på det niveau), passer den danske benævnelsesstrategi glimrende på andethed. Da tredjehed præsupponerer andethed og derfor også førstehed, og derudover anlægger et perspektiv der inkluderer både figur og grund, må den engelske benævnelsesstrategi repræsentere tredjehedsniveauet, dvs. korrelatio-

nen mellem figuren og grunden der kun kan ses udefra. Dette svarer til EXISTENCE på det rene leksikalske plan der netop relaterer sig til både figuren/lokator og grunden/lokationen. Vi kunne foreløbig kalde benævnelsesstrategien “mellem-figur-og-grund”.

3. Positionsverber og placeringsverber

Vi forlader nu positionsverberne et øjeblik for at se på placeringsverberne, dvs. *stille*, *lægge*, *sætte* og *hænge*. Som det fremgår af de fire verbers udtryk, er de afledt af positionsverberne *stå*, *ligge*, *sidde* og *hænge* hvorved alle er blevet til handlingsverber og dermed transitiver. Det der er sket, er altså at en positionsbeskrivelse (q) har fået sat en aktivitetsbeskrivelse (p) foran hvilket også fremgår af udtrykket, dvs. at der er brugt et infix og ikke et suffiks. Det giver os følgende:

- Aktivitet + Tilstand = Handling
- Ustabilt billede + stabilt billede = To billeder
- Primær figur + sekundær figur = To figurer

Hvis vore leksikaliseringmønstre har nogen berettigelse, skal vi kunne forudsige at de russiske placeringsverber er styret af selve positionsbeskrivelsen, dvs. q, hvor vi finder Y's MODE of existence. Det viser sig at holde stik. Alle subjekter der kræver *stojat* 'stå', vil som direkte objekter kræve *stavit* (ipf) / *postavit* (pf) 'stille'; alle subjekter der kræver *ležat* 'ligge', vil som direkte objekter kræve *klast* (ipf) / *položit* (pf) 'lægge'; alle subjekter der kræver *sidet* 'sidde', vil som direkte objekter kræve *sažat* (ipf) / *posadit* (pf) 'sætte'; og alle subjekter der kræver *viset* 'hænge', vil som direkte objekter kræve *vešat* (ipf) / *povesit* (pf) 'hænge'. Denne symmetri kommer af at (hvad jeg har valgt at kalde) den sekundære figur (q-figuren) tjener som udgangspunkt for benævnelsen. Denne symmetri findes til dels i dansk, men den generes af at der som regel findes to måder at benævne tingene på:

- (2a) Blomsterne står i vasen.
 (2b) Hun stillede/satte blomsterne i vasen
- (3a) Pengene ligger i banken.
 (3b) Han lagde/satte pengene i banken

- (4a) Lampen hænger i loftet.
 (4b) Han hængte/satte lampen op.
- (5a) Hun lagde tøjet i vaskemaskinen.
 (5b) Hun lagde/puttede børnene i seng.

Som det fremgår af (b)-eksemplerne fra (2)-(4), er der en valgmulighed i dansk som man ikke kender til i russisk. Man kan ligesom i russisk vælge det placeringsverbum der svarer til positionsverbet eller anvende *sætte*. Vælger man den russiske måde, får man en helt konkret beskrivelse af *Undergoer's* position efter aktivitetens udførelse. Vælger man derimod *sætte* (jf. ovenfor), får man en meget abstrakt beskrivelse: *sætte blomsterne i vassen* omfatter ikke blot at "blomsterne står i vassen", dvs. en konkret positionsbeskrivelse af *Undergoer*, men også alle de aktiviteter Actor nødvendigvis må foretage for at de kommer til at stå i vassen, dvs. "klippe dem til", "fjerne dårlige grene" og "arrangere dem" så "de står som de skal". Den samme samlede rolleaktivitesbeskrivelse finder vi også ved *putte* når det erstatter *sætte* i sin oprindelige betydning, nemlig at gøre noget så "Y ligger ned" (jf. 5b): her får vi en beskrivelse af alle scenerne der indgår i hele seancen "at lægge børnene i seng", dvs. "læse historie", "lægge dynen rigtigt omkring dem", "kysse dem godnat", og "syng en lille sang" så de kan falde roligt i søvn. Det skal bemærkes at deres semantik er abstrakt hvilket bl.a. fremgår af at verbet kan bruges ved alle mulige sengeritualer.

Sammenligner man engelsk og russisk, viser det sig at russisk gør lige så stor brug af placeringsverber som af positionsverber (hvilket også var at forvente), mens engelsk nærmest har droppet ideen om placeringsverber og i stedet anvender specifikke verber, fx

- (6a) He installed the telephone.
 (6b) On postavil telefon.

I (6a) ser vi et typisk engelsk handlingsverbum der erstatter et placeringsverbum (jf. det russiske eksempel i 6b). Igen ser vi den institutionaliserede betydning der gør at det kun kan bruges om personer der har ret til og den rette baggrund for at udføre de pågældende

aktiviteter der ikke blot fører til at telefonen står eller hænger, men – hvad vigtigere er – at den fungerer. Verbet *install* er således ikke et positionsbaseret, men et kvalifikationsbaseret handlingsverbum. Dem er der meget få af i russisk, men mange af i engelsk. (6b) betyder egentlig at “X do smth.” plus “telephone exists vertically on location”, og kan anvendes om alle aktiviteter der inkluderer en genstand der har en vertikal position som et mål eller en konsekvens af aktiviteten. Således kan det også bruges om situationen hvor en telefonmontør installerer en telefon.

Sammenligner man dansk og engelsk, viser det sig at dansk på den ene side ligner engelsk ved at bruge verber med institutionaliseret betydning, men på den anden side også ligner russisk ved at kunne bruge placeringsverber med helt konkret betydning. Dette fremgår klart af flg. eksempler hvor et præfigeret placeringsverbum sættes overfor et “suffigeret” – også kaldet frasalt verbum (eksemplerne er lånt fra Durst-Andersen & Herslund 1996):

- (7a) Partiet har **op**stillet kandidaterne.
- (7b) Han har stillet keglene **op**.
- (7c) *Han har opstillet keglene.
- (7d) Han stillede vasen **op** på bordet.

I (7a) med præfiks får vi den institutionaliserede betydning, mens vi i (7b) får den konkrete positionsbeskrivelse. Som vi ser i (7c), kan et præfigeret placeringsverbum ikke forbindes med en helt konkret positionsbeskrivelse af en genstand. Bemærk at *op* ikke betyder retning når det står alene (jf. 7b) – det er kun når der i forvejen er en lokation til stede i sætningen, fx *på bordet* i (7d), at *op* betegner en retning, dvs. (7d) forudsætter at vasen stod på et sted der er under bordets niveau, fx på gulvet, før aktiviteten blev igangsat.

Nu kunne man forledes til at tro at den danske og den engelske måde at lave frasale verber på, var identisk, men det er den ikke:

- Den engelske model for frasale verber: *Set up the machine.*
- Den danske model for frasale verber: *Sætte en maskine op* (=skrive brevet rent).

Der er to ting der understøtter det. For det første fremgår det indirekte af selve partiklens position i sætningen hvor den i dansk optræder nøjagtigt på prædikatibestemmelsens plads, dvs. *vaske tøjlet rent* > *nogen gør noget* og *tøjlet er rent* svarer fuldstændigt til *vaske snavset af* (fx af en bil) > *nogen gør noget* og *snavset er af* (udtalt med langt /a/) – med andre ord er der diagrammatiske relationer mellem udtryk og indhold: Det direkte objekt kommer før prædikatibestemmelsen og partiklen fordi det underliggende er subjekt for henholdsvis en kvalitetsbeskrivelse og en positionsbeskrivelse. I engelsk klæber partiklen langt mere til verbet, fx *set up the washing machine*, med mindre der er tale om et pronomen (eller en udhævnings), fx *set it up*. For det andet – som allerede nævnt ovenfor – er retningsbetydningen (som man tidligere udelukkende har fokuseret på) kun mulig hvis der i forvejen er en lokationsangivelse i sætningen, jf. *Hun stillede vasen op på bordet*. Og for det tredje støttes fortolkningen af den hyppige brug af de tilsvarende stativpartikler, dvs. *oppe, nede, af'e, inde, fremme*, etc., fx *Er du nede? Er vaskemaskinen oppe? Er lampen nede?* etc.

4. Positionsverber og “Motion verbs/Locomotion verbs”

Hvor russisk skelner skarpt imellem *motion verbs* (fx som i da. *Hun bærer* (ru. *nosit*) *rundt på et barn i sin mave*) og *locomotion verbs* (fx som i da. *Hun bar* (ru. *otnosit*) *barnet over til naboen*) idet de førstnævnte er upræfigerede og de sidstenævnte er præfigerede, skelner dansk ikke helt så skarpt. Dansk viser skellet ved at bruge såkaldte retningspartikler (fx *over*) kombineret med præpositioner såsom *til, i* og *på*. Det interessante er i denne sammenhæng at alle varianter af ru. *nesti/nosit* ‘bære’ – dvs. alle præfigerede eller upræfigerede anvendelser – altid vil nævne en aktivitet hvor “Y sidder/hænger på X som selv producerer en gå-baseret eller stå-baseret aktivitet”. Fx vil da. *putte shampoo i håret* hedde *nanesti* (pf) /*nanosit*’ (ipf) *šampun*, dvs. egentlig “påbære shampoo”, ganske enkelt fordi “shampoen hænger fast under håndfladen” når man udføre den nødvendige aktivitet der fører til at “shampoen er i håret”. Dette gælder også for alle øvrige såkaldte bevægelsesverber i russisk – brugen af dem er betinget af Undergoer’s position, dvs. om det der er udtrykt af det direkte objekt, står, sidder/hænger eller ligger. I engelsk vil de forskellige varianter af *carry* ‘bære’ nævne forskellige aktiviteter og de vil ikke implicere at “Y sits / hangs on X”: *carry away, carry forward, carry off,*

carry on, carry out, carry over, carry through og *carry* alene nævner mange helt forskellige aktiviteter, herunder også den der gør sig gældende for russisk. Med andre ord, vil *carry's* såkaldte **entailment-struktur** ikke specificere “Y's position on X”, men snarere specificere at “Y exists with X” eller “X controls Y”. Kort sagt er *carry* ikke et rent bevægelsesverbum mere i engelsk. Dette er en meget vigtig pointe der helt ignoreres i den eksisterende forskning. Sammenligner vi kort engelsk og dansk, så vil fx *carry out* svare til dels da. *udføre*, fx *udføre en opgave* ‘carry out a mission’, og dels til da. *føre ud*, fx *føre en ide ud i livet* ‘carry out an idea’. Her viser det sig at det præfigerede verbum tager sig af den abstrakte betydning (hvor det ikke mere kan siges at være et bevægelsesverbum, men snarere et kvalifikationsbaseret handlingsverbum), hvorimod det frasale verbum tager sig af lokationsbetydningen (hvor man kan hævde at det så sandelig er et bevægelsesverbum). Lad os tage et konkret eksempel på *bære* som et *locomotion verb*:

- (8) Hun bar barnet **hen/ned/op/over** til naboen > barnet er henne/nede/oppe/ovre hos naboen

Som vi ser, er der en række valg i dansk som man til gengæld helt savner i russisk: *oppe* vs. *nede* er et valg i højdedimensionen mellem to genstande der befinder sig på samme *grund*; *henne* vs. *over* er et valg i længdedimensionen mellem genstande der befinder sig på forskellige, men interrelaterede *grunde*; og *inde* og *ude* udgør et valg mellem forskellige *grunde* i forhold til centrum (nærhed) og periferi (fjernhed). Endnu engang observerer vi det danske sprogs hang til positionsfokus (der, som vi ikke må glemme, skyldes en særlig interesse for lokation) ved at dele den vertikale og den horisontale linje. Det danske sprogs hang til positionering kommer endvidere til særligt udtryk når afsender skal fortælle modtager hvor han er – tankegangen manifesterer sig med andre ord endnu tydeligere når vi forlader 3. person. Danske afsendere må hele tiden positionere sig i forhold til modtageren af ytringen, fx *Hvor er du henne?* – *Jeg er ovre/henne/nede/oppe/inde/ude hos Peter*. Valget afhænger af hvor afsender er i forhold til modtager: Hvis afsender og modtager er på samme *grund* og på samme niveau, vil afsender bruge *Jeg er henne hos Peter*; hvis afsender er på samme grund, men på et andet niveau, vil han bruge *Jeg er oppe/nede hos Peter*; hvis afsender er på en nabogrund til der hvor modtager er, og der er en grænse mellem de to ellers interrelaterede grunde, fx

en stor vej, noget vand eller noget andet tilsvarende, vil afsender bruge *Jeg er ovre hos Peter*; hvis modtager er i periferien og afsender i centrum, vil afsender bruge *Jeg er inde hos Peter*, og så fremdeles.

5. Syntaktiske reflekser af denne benævnelsesstrategi

Tankegangen “fra-grund-til-figur” manifesterer sig også inden for syntaks, dvs. den har syntaktiske reflekser – reflekser der netop er specifikke for dansk og på enkelte områder adskiller dansk fra engelsk. Dette gælder præsentative konstruktioner med *der*, fx *Der sidder en mand på en bænk* og *Der kom en mand gående hen ad gaden*, hvor *der* etablerer en grund eller scene, hvorpå en figur eller en aktør kan placeres – en typisk måde at starte en historie på i dansk og engelsk, men absolut ikke en mulig åbningsstrategi i russisk (cf. Jansen 1998 og 1999). Det gælder desuden konstruktioner som *Han sidder og læser*, *Hun står og ekspederer*, og *Han ligger og sover*, hvor det enkelte positionsverbum etablerer en grund/scene ved at beskrive selve positionen den pågældende person indtager, og hvor selve verbet beskriver den aktivitet vedkommende foretager i den pågældende position. Selve konstruktionen er ved at blive aspektuel, idet den bruges til at give en situationsbeskrivelse i modsætning til *Han læser*, *Hun ekspederer* og *Han sover*, der alle giver enten en personkarakteristik eller en situationskarakteristik. Endelig kommer tankegangen til udtryk i konstruktioner som *Hun er nede at købe ind*, *Han er ude at spise* og *Hun er ovre at vaske* – dvs. de statiske positionspartikler markerer hvor Aktør befinder sig i forhold til det sted man havde forventet at finde vedkommende.

6. Konklusion

Det viser sig således at der findes en naturlig sammenhæng mellem forskellige sproglige fænomener i dansk som man ikke tidligere har været opmærksom på, nemlig at:

- Dansk er et HAVE-sprog (og ikke et VÆRE-sprog som fx russisk) med *del-helhedssemantik* hvorfor man kan sige ting som *Han har en bum på hagen*,
- Dansk har positionsfokus med *ligge* som det naturlige førstegangvalg hvorfor man siger *Hun ligger på sine knæ*,

- Dansk har *præsentative* sætninger der alle bruges til at introducere en grund/scene for modtager for derefter at være i stand til at placere en figur/aktør.
- Dansk har frasale verber med partiklen efterstillet det direkte objekt for at vise overfor modtager at *bære barnet over til naboen* skal læses som en særlig aktivitet plus en særlig positions/lokationsbeskrivelse hvor “barnet eksisterer hos naboen der i sig selv eksisterer på en anden grund, om end den er interrelateret med udgangsstedet for handlingen”.
- Dansk har syntaktiske konstruktioner med *ligger/står/sidder og ude/nede/ovre/henne/inde/ude* fordi dansk har en særlig interesse for at benævne *grunden* og Aktor’s positionering på denne, inden man beskriver hvad der foregår i selve situationen.

Kort sagt er alle disse punkter forståelige hvis man antager at dansk har benævnelsesstrategien “fra-grund-til-figur” – en strategi der minder om en entreprenørs arbejde, dvs. først skal grunden findes og dernæst skal der bygges afhængig af omgivelserne, hvilket meget ofte kan være lig med modtager og dennes placering og dennes baggrundsviden.

Henvisninger

- Baron, I. & M. Herslund (2005). Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de anglais. Michael Herslund & Irène Baron (eds.). *Le génie de la langue française. Perspectives typologiques et contrastives* (= *Langue française* 145). 35-53.
- Berman, R. A., & D. Slobin (1994). *Relating events in narrative. A cross-linguistic developmental study*. Hillsdale & Hove: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (1996). Russian case as mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4: 177-273.
- Durst-Andersen, P. (2000). The English progressive as picture description. *Acta Linguistica Hafniensia* 32: 45-103.

- Durst-Andersen, P. (2002a). Situationssyntaks vs. propositionssyntaks. En semiotisk baseret typologi på tværs af eksisterende typer. P.V. Durst-Andersen (ed.). *Sprog og typer i kontrast. Forskelligartede danske bidrag til en forståelse af sproglig typologi*. (= Copenhagen Working Papers in LSP 3 – 2002). København: Handelshøjskolen i København. 25-55.
- Durst-Andersen, P. (2002b). Russian and English as two distinct subtypes of accusative languages. *Scando-Slavica* 48. 102-126.
- Durst-Andersen, P. (2003). Genetisk og typologisk lingvistik. Michael Herslund & Bente Lihn Jensen (udg.). *Sprog og sprogbeskrivelse*. København: Samfundslitteratur. 255-284.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996). The syntax of Danish verbs: Lexical and syntactic transitivity. E. Engberg-Pedersen et al. (eds). *Content, expression, and structure. Studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: Benjamins. 65-102.
- Herslund, M. (2000). Trois modèles de lexicalisation. Les verbes mouvement français, danois et russes. *Voprosy filologii* 3. 74-78.
- Herslund, M. & Irène Baron (2003). Language as world view. Endocentric and exocentric representations of reality. Irène Baron (ed.). *Language and culture* (= Copenhagen Studies in Language 29). Copenhagen: Samfundslitteratur. 29-42.
- Jansen, L. (1998). On text structure in Russian and Danish. A comparative study of Russian and Danish Frog-stories. I. Korzen & M. Herslund (eds). *Clause combining and text structure* (= Copenhagen Studies in Language 22). Copenhagen: Samfundslitteratur. 43-62.
- Jansen, L. (1999). *Tekst og grammatiske kategorier. En sammenligning af russiske og danske frøhistorier* (= Copenhagen Working Papers in LSP 3 - 99). København: Handelshøjskolen i København.
- Karaulov, Ju. N. et al. (1994a). *Russkij associativnyj slovar'. Kniga 1: Prjamoj slovar': ot stimula k reakcii*. Moskva: Ran.
- Karaulov, Ju.N. et al. (1994b). *Russkij associativnyj slovar'. Kniga 2: Obratnyj slovar': ot reakcii k stimulu*. Moskva: Ran.
- Karaulov, Ju.N. (1999). *Aktivnaja grammatika i associativno-verbal'naja set'*. Moskva: Ran.
- Lemmens, M. (2002). The semantic network of Dutch posture verbs. J. Newman (ed.). *The linguistics of sitting, standing, and lying* [= Typological Studies in Language, 51]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 103-139.

- Newman, J. (ed.) (2002). *The linguistics of sitting, standing and lying*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Slobin, D. (1997). Two ways to travel: Verbs of motion in English and Spanish. M. Shibatani & S.A. Thompson (eds.). *Grammatical constructions: Their form and meaning*. Oxford: Oxford University Press. 195-219.
- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics. Vol. II: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

